נֵיפּוֹק בְּעֵינוֹ, הִפִּיל אֶת שִׁינוֹ – נֵיפּוֹק בְּשִׁינוֹ, סִימֵּא אֶת עֵינוֹ וְהִפִּיל אֶת שִׁינוֹ – נֵיפּוֹק בְּעֵינוֹ וְשִׁינוֹ! אֲמַר אַבַּיֵי: עָלֶיךָ [א]אָמַר קְרָא: ״תַּחַת עֵינוֹ״ – וְלֹא תַּחַת עֵינוֹ וְשִׁינוֹ, ״תַּחַת שִׁינוֹ״ – וְלֹא תַּחַת שִׁינוֹ וְעֵינוֹ.

א אָמַר רַב אִידִי בַּר אָבִין, אַף אֲנַן נַמִּי תְּנֵינָא: גָּנַב עַל פִּי שְׁנַיִם וְטָבַח וּמָכַר עַל פִּיהֶם, וְנִמְצְאוּ זוֹמְמִין – מְשַׁלְּמִין לוֹ אֶת הַכֹּל; מַאי לָאו דְּהֵעִידוּ עַל הַגְּנֵיבָה וְחָזְרוּ וְהֵעִידוּ עַל הַטְּבִיחָה, וְהוּזְמוּ עַל הַגְּנֵיבָה וְחָזְרוּ וְהוּזְמוּ עַל הַטְּבִיחָה; וְהָא כֵּיוָן שֶׁהוּזְמוּ עַל הַגְּנֵיבָה, לְגַבֵּי טְבִיחָה הֲוָה לְהוּ מוּכְחָשִׁין, וְקָתָנֵי: מְשַׁלְּמִין לוֹ אֶת הַכֹּל. וְאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ הַכְחָשָׁה לָאו תְּחִילַּת הֲזָמָּה הִיא, אַטְּבִיחָה אַמַּאי מְשַׁלְּמִין? אֶלָּא לָאו שְׁמַע מִינָּהּ: הַכְחָשָׁה תְּחִילַּת הֲזָמָּה הִיא! –אָמְרִי: הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן – כְּגוֹן שֶׁהוּזְמוּ עַל הַטְּבִיחָה תְּחִילָּה.

ב וּבִפְלוּגְתָּא, עֵדִים שֶׁהוּכְחֲשׁוּ וּלְבַסּוֹף הוּזְמוּ – רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי אֶלְעָזָר, חַד אָמַר: נֶהֱרָגִין, וְחַד אָמַר: אֵין נֶהֱרָגִין. תִּסְתַּיֵּים דְּרַבִּי אֶלְעָזָר הוּא דְּאָמַר אֵין נֶהֱרָגִין, דְּאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: עֵדִים שֶׁהוּכְחֲשׁוּ בְּנֶפֶשׁ – לוֹקִין, וְאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ רַבִּי אֶלְעָזָר הוּא דְּאָמַר נֶהֱרָגִין, אַמַּאי לוֹקִין? הֲוָה לֵיהּ לָאו שֶׁנִּיתַּן לְאַזְהָרַת מִיתַת בֵּית דִּין, [ב]וְכׇל לָאו שֶׁנִּיתַּן לְאַזְהָרַת מִיתַת בֵּית דִּין אֵין לוֹקִין עָלָיו! אֶלָּא לָאו שְׁמַע מִינָּהּ: רַבִּי אֶלְעָזָר הוּא דְּאָמַר אֵין נֶהֱרָגִין, תִּסְתַּיֵּים. לוֹקִין? [ג]תְּרֵי וּתְרֵי נִינְהוּ, מַאי חָזֵית דְּסָמְכַתְּ אַהָנֵי? סְמוֹךְ אַהָנֵי! אָמַר אַבַּיֵי: [ד]בְּבָא הָרוּג בְּרַגְלָיו.

ניפוק [שיצא] **בעינו, הפיל את שינו — ניפוק** [שיצא] **בשינו, סימא את עינו והפיל את שינו — ניפוק** [שיצא] **בעינו ושינו** יחד! **אמר** לו **אביי** בתשובה: **עליך אמר קרא** [המקרא] כלומר, כדי להוציא מסברה זו פירש ואמר המקרא: ״לחפשי ישלחנו **תחת עינו**״ (שמות כא, כו) להדגיש: **ולא תחת עינו ושינו**, וכן נאמר ״לחפשי ישלחנו **תחת שינו**״ (שם כז) להדגיש: **ולא תחת שינו ועינו.**

א ושבים לדון בדברי רבא, **אמר רב אידי בר אבין: אף אנן נמי תנינא** [אנו גם כן שנינו] במשנה שהכחשה היא תחילת הזמה, ששנינו במשנתנו: **גנב על פי** עדות **שנים וטבח ומכר על פיהם, ונמצאו** עדים אלה **זוממין — משלמין לו את הכל. מאי לאו** [האם אין] מדובר כאן בסדר הרגיל, כלומר **שהעידו על הגניבה וחזרו והעידו על הטביחה, והוזמו על הגניבה וחזרו והוזמו על הטביחה.** ואולם, אם כן יש לשאול: **והא** [והרי] **כיון שהוזמו על הגניבה,** אם כן **לגבי** [אצל] עדות **טביחה הוה להו** [הרי הם] **מוכחשין, וקתני** [ושנה] בכל זאת: **משלמין לו את הכל. ואי סלקא דעתך** [ואם עולה על דעתך] לומר כי **הכחשה לאו** [לא] **תחילת הזמה היא,** אם כן על **הטביחה אמאי** [מדוע] **משלמין?** שכיון שהוכחשו אין ממש בעדותם על הטביחה וכאילו לא העידו! **אלא לאו שמע מינה** [האם לא תלמד מכאן] כי **הכחשה תחילת הזמה היא! אמרי** [אומרים] בדחיית הוכחה זו: **הכא במאי עסקינן** [כאן במה אנו עוסקים] **כגון שהוזמו על הטביחה תחילה,** ובזה אין להכחיש את עדות הגניבה, ולכן אם הוזמו אחר כך גם על הגניבה משלמים על הכל.

ב ובעיה זו של הכחשה והזמה שנויה **בפלוגתא** [במחלוקת] של אמוראים קודמים, שבענין **עדים** שהעידו באדם שהוא חייב מיתה שתחילה **הוכחשו** על ידי עדים אחרים **ולבסוף הוזמו,** נחלקו **ר׳ יוחנן ור׳ אלעזר, חד** [אחד מהם] **אמר: נהרגין** על שזממו להרוג, הרי שהוא סבור שהכחשה תחילת הזמה היא, **וחד** [ואחד מהם] **אמר: אין נהרגין** משום שהוכחשו תחילה, ובטלה עדותם, ואין הכחשה תחילת הזמה. ולזיהוי הדעות במחלוקת זו מעירים: **תסתיים** [תוגדר] כי **ר׳ אלעזר הוא שאמר אין נהרגין,** שאמר **ר׳ אלעזר: עדים שהוכחשו בנפש** בעדות נפשות שהעידו — **לוקין** משום עדות שקר, **ואי סלקא דעתך** [ואם עולה על דעתך] לומר כי **ר׳ אלעזר הוא** שאמר שאם הוזמו עדי נפשות לאחר שהוכחשו הריהם **נהרגין** — אם כן **אמאי** [מדוע] **לוקין?** הן האיסור שעשו בעדות השקר **הוה ליה** [הריהו] **לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין** כלומר, לאו שעלול להגיע על ידו לידי מיתת בית דין, וכלל בידינו: **כל לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין — אין לוקין עליו! אלא לאו שמע מינה** [האם לא תלמד מכאן] כי **ר׳ אלעזר הוא שאמר אין נהרגין,** ומשום כך נמצא שלא היה צד של מיתת בית דין בכך, ולכן לוקים משום עדות שקר. ומסכמים: אכן, **תסתיים** [תוגדר] שדעת ר׳ אלעזר היא שאין נהרגים. ולעצם דינו של ר׳ אלעזר שואלים: מדוע **לוקין** אותם עדים שהוכחשו? הלא **תרי ותרי נינהו** [שנים ושנים הם] שהרי גם המכחישים שנים הם, **מאי חזית דסמכת אהני? סמוך אהני!** [מה ראית שסומך אתה על אלה, סמוך על אלה הראשונים] ומדוע מלקים אותם? **אמר אביי:** אין מדובר כאן בהכחשה על פי עדים, אלא **בבא הרוג ברגליו,** שאם העידו על פלוני שהרג את חבירו, ובא לפנינו האיש שאמרו שהוא הרוג — הרי זו הכחשה שאין גדולה ממנה, ועל כן לוקים.

ניפוק בעינו ובשינו — ולעולם דמי לא ניתב ליה! **מאי לאו שהעידו על הגניבה** — שגנב באחד בשבת. **וחזרו והעידו** — שטבח בשני בשבת, והוזמו על יום ראשון בשלישי בשבת. **וחזרו והוזמו** — ברביעי בשבת על יום שני. וקתני משלמין ארבעה **וחמישה** — ואף על גב דמשלישי בשבת היו מוכחשים על הטביחה, דכיון דלא גנב — לא טבח. **על הטביחה תחילה** — ונתחייבו בתשלומי שלשה, ועדיין עדות גניבה קיימת. וכשהוזמו ונתחייבו בכפל — הרי חמשה. **ובפלוגתא** — דאביי ורבא, פליגי נמי רבי יוחנן ורבי אלעזר. **דאמר רבי אלעזר עדים שהוכחשו בנפש** — ולא הוזמו. **לוקין** — משום ״לא תענה״. ואף על גב דלאו שאין בו מעשה הוא — הא מייתי בהדיא במסכת מכות (ב,ב) דמלקות בעדים זוממין כתיב, מ״והצדיקו [את] הצדיק״ [וגו׳]. **ואי סלקא דעתך** — לרבי אלעזר, אם הוזמו אחרי כן — נהרגין, כי לא הוזמו — אמאי לוקין? **הוה ליה לאו שניתן לאזהרת [כו׳]** — שלא יעשה כך, שלא ימיתוהו בית דין. **ואין לוקין עליו** — דמיתת בית דין הוא עונשו של לאו. **מאי חזית דסמכת כו׳** — בשלמא הזמה — חידוש, גזירת הכתוב הוא. אבל הכחשה — לאו חידוש, [כשתסרה] גופה של עדות הוא דכתביה רחמנא! **בבא הרוג ברגליו** — אותו שאמר עליו שהוא נהרג, בא חי ברגליו לפנינו.

◆

תוספות

הוה ליה לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין – אבל אי אין נהרגין – לא חשיב לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין. ותימה לרבינו יצחק: דבכל גמרא משמע אפילו התרו בו למלקות ולא למיתה, דאף על גב שלעולם לא יבא לידי חיוב מיתה, כיון שלא התרו בו למיתה – חשיב לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין. ובפרק ״מי שהחשיך״ (שבת קנד,א) אמר דאין לוקין על לאו דמחמר משום דהוי לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין לשאר מלאכות, אף על גב דבמחמר אין בו חיוב מיתה. ובפרק קמא דעירובין (יז,ב) אמר דאין לוקין בתחומין דהוי אזהרה נמי להוצאה. ואפילו מאן דפליג נמי לא קאמר אלא משום דמי כתיב ״אל יוציא״? ״אל יצא״ כתיב, אף על פי שאין מיתה בתחומין אפילו למאן דאמר דאורייתא! ותירץ רבינו יצחק: דשאני לאו ד״לא תענה״ דגלי ביה קרא דלקי מ״והיה אם בן הכות הרשע״, כדאמרינן בריש מכות (ב,א) ובפרק קמא דסנהדרין (י,א), וכיון דגלי קרא – מוקמינן ליה לקרא במקום שאין יכול לבא לידי חיוב מיתה, כי ההיא דהתם דמעידין שהוא בן גרושה או בן חלוצה, או כמו עדים שהוכחשו בנפש, למאן דאמר אין נהרגין כשהוזמו לבסוף. אבל למאן דאמר נהרגין – אין סברא להעמיד בו הפסוק, כיון שיכול לבא לידי חיוב מיתה. וכי פריך התם דתיפוק ליה מ״לא תענה״, פירוש: ולמה לי קרא ד״והיה אם בן הכות הרשע״, ומשני: משום דהוה ליה לאו שאין בו מעשה, הוה מצי לשנויי דהוה לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין כהאי גוונא בעלמא לא לקי, אלא דבעי לשנויי לכולי עלמא, אפילו אליבא דרבי מאיר דנפקא ליה אזהרה לעדים זוממים מקרא אחרינא בפרק קמא דמכות (ד,ב). ואם תאמר: והשתא דמשני משום דהוה ליה לאו שאין בו מעשה – לא אתי אליבא דרבי יהודה דאמר (שם) לאו שאין בו מעשה לוקין עליו! ויש לומר: דדחיק טפי לשנויי כרבי מאיר, משום דאיירי התם (ד,א) בסיפא גבי מאתים זוז, וגבי מלקות משמע דבבן גרושה או בן חלוצה מודה. אי נמי: אתי ההוא שינויא כרבי יהודה, דהא טעמא דרבי יהודה דאמר לאו שאין בו מעשה לוקין עליו – משום דגמר ממוציא שם רע ומעדים זוממין בבנין אב, ואי לאו דגלי בעדים זוממין מ״והיה אם בן הכות הרשע״ – הוה אמרינן בכל דוכתי דלאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו. ואם תאמר: דההיא שינויא היכי אתי אליבא דרבי מאיר? והא לרבי מאיר בלא ״והיה אם בין הכות הרשע״ ידעינן דלקו עדים זוממין אף על פי שאין בו מעשה, דגמרינן ממוציא שם רע, כי

מסורת הש״ס

א. ראה מכילתא שמות כא, כו.

ב. שבת קנד,א. עירובין יז,ב. סנהדרין פו,ב. מכות יג,ב. שבועות ד,א. וראה ירושלמי תרומות פ״ז ה״א. שם מגילה פ״א ה״י. שם ע״ז פ״ד ה״א.

ג. ב״ק עב,ב (ושם סומנו מקבילות).

ד. כריתות כד,א.

◆

גרסות

אמר אביי עליך יש בכת״י: **אמר ליה אביי עליך.**

והא כיון שהוזמו יש בכת״י: **והני כיון שהוזמו.**

וכל לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין אין לוקין יש בכת״י: **ואין לוקין.**

עיונים

ניפוק בעינו ושינו העירו בתור״פ כי אף שאלת ר׳ זירא היתה במקרה שלא עמד עדיין האדון בדין על הוצאת העין, כי אם עמד בדין — הרי יצא העבד לחירות לכל הדעות, והחובל בו חייב לשלם לו על שינו כשם שמשלם פיצויים לכל בן חורין.

עליך אמר קרא כי יש שני פסוקים נבדלים, הן לגבי המשחית עין עבדו והן לגבי המשחית שן עבדו, וכיון שבכל אחד מהם כתוב ״תחת עינו״ ״תחת שינו״ משמע שאין מצרפים את שתי העבירות. וראה ברשב״א שרצה להעלות מן המשא והמתן בדברים אלה כי מעיקר הדין מתחיל שחרור העבד משעה שחבל בו הרב, אלא שיש לימוד בכתוב שלא ישתחרר העבד בפועל אלא לאחר פסיקת בית דין. ומשום כך, למרות שנידון על שתי החבלות באותה שעה — יש להתייחס על כל אחת מהן בנפרד.

שהוזמו על הטביחה תחילה הראב״ד כתב שהוא הדין שהיה יכול לתרץ שהוזמו על גניבה וטביחה בבת אחת. ובתור״פ כותב (כדברי תוס׳ לעיל עג,א) יתר על כן, שלפי שיטת אביי לעיל חייבים לומר שהוזמו בבת אחת, שאם לא כן הרי הם נפסלים לעדות משעת עדות ראשונה, ועדותם השניה לא היה בה ממש מעיקרה. וראה בראב״ד שמסביר שאין הכרח לומר כן.

שהוכחשו בנפש לוקין והם לוקים משום שהעידו עדות שקר ועברו בכך על ״לא תענה ברעך עד שקר״. ומסביר רש״י כי אף שדבר זה הוא ״לא שאין בו מעשה״, שהרי עדות היא אמירה בלבד ולא מעשה, ולרוב השיטות אין עונש גוף על אמירה בלבד (אף שיש מקרים יוצאים מן הכלל). מכל מקום כאן מודים הכל, משום שנאמר במפורש חיוב מלקות לגבי עדים זוממים, למרות שהוא לאו שאין בו מעשה. וכתב הראב״ד שאף שנאמר הדבר בעדים זוממים (ולא בעדים מוכחשים) מכל מקום יש לראות בכך גילוי מילתא, שלגבי עדות שקר אין אומרים שהוא לאו שאין בו מעשה.

שניתן לאזהרת מיתת בית דין הלכה זו היא כעין הרחבה של התפיסה של ״קים ליה בדרבה מיניה״, ועניינה שבכל איסור שאדם עלול להגיע על ידו לידי מיתת בית דין, איסור הלאו שיש בדבר אינו מחייבו מלקות. וראה בתוס׳ שהאריכו לדון בדבר, כי לכאורה ממקומות אחרים נראה שהפקעה זו של מלקות משמעה שכל יש בעבירה צד של מיתת בית דין — בטל חיוב המלקות מעבירה זו לחלוטין אף שבוודאי לא יגיע לידי כך. ומסקנת התוס׳ כי אף כאן צריכים אנו לומר שיש יחוד בדין עדות שקר, שאף שיש בדבר צד מיתת בית דין — מכל מקום יש בה גם חיוב מלקות נפרד בכתוב, ולכן כאשר לא יגיע הדבר לידי מיתת בית דין על עבירה זו עצמה — לוקה משום עדות שקר.

אורח ההלכה

ולא תחת שינו ועינו המכה את עבדו הכנעני בכוונה ושיחת או חיסר אחד מעשרים וארבעה ראשי איברים, מיד שחיסר בו אחד מהם יצא לחירות, ואם חזר וחבל בו — חייב לשלם. וראה בראב״ד ובכ״מ. (רמב״ם ספר קנין הלכות עבדים פ״ה הי״ד. וראה שם ספר נזיקין הלכות חובל ומזיק פ״ד הי״א. שו״ע יו״ד רסז, לט).

לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין כל לאו שיש באיסורו מיתת בית דין — אין לוקים עליו. (רמב״ם ספר שופטים הלכות סנהדרין פי״ח ה״ב ועוד).

עדים שהוכחשו בנפש עדי נפשות שהוכחשו ולא הוזמו, אפילו בא הרוג ברגליו — אין לוקים, מפני שהוא לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין. אבל בית דין מכים אותם מכת מרדות כפי שייראה להם. שהלכה כר׳ יוחנן וכרבא שהכחשה תחילת הזמה היא ואם הוזמו נהרגים, ולפיכך אין לוקים (כ״מ). (שם ה״ו).